

مقررات تعدد مادی جرم در ماده ۱۳۴ قانون مجازات اسلامی ۱۳۹۲

جمال اکوانیان

کارشناس ارشد حقوق جزا و جرم شناسی، دانشگاه تهران، پردیس فارابی

چکیده

در یک ارزیابی کلی، قانون مجازات اسلامی مصوب ۱۳۹۲ نسبت به قانون مجازات پیشین نقاط قوت و محاسن بیشتری دارد. این ارزیابی در خصوص احکام و مقررات ناظر بر تعدد جرم صادق است. قانون مجازات اسلامی جدید برخی از خلاء های موجود در قانون مجازات سابق را در زمینه تعدد جرم مرتفع کرده و در خصوص موارد اختلافی ناشی از اجرای قانون پیشین تعیین تکلیف نموده است.^۱ تعدد مادی زمانی مصداق می یابد که کسی مرتکب چند فقره جرم جداگانه شده باشد به نحوی که برای هریک از این اعمال مجازاتی در قانون تعیین شده بدون اینکه مجموع اعمال او دارای عنوان مجرمانه باشد یعنی اعمال مجرمانه ارتكایی با یکدیگر متفاوت بوده و هریک از این اعمال به عنوان جرم مستقلی محکوم می گردد.^۲ در ماده ۱۳۴ قانون مجازات اسلامی جدید که این ماده مختص تعدد مادی است، در این ماده فرقی میان تعدد مادی مشابه و تعدد مادی مختلف گذاشته نشده است. در تعدد مادی مختلف حکم قانون قدیم جمع مجازات ها بود و در قانون جدید در تعدد سه جرمی حداکثر همه مجازاتها در مقام حکم و حداکثر شدید ترین مجازات در مقام اجرای حکم است و در تعدد بالای سه جرمی حداکثر به علاوه تشدید در مقام حکم برای تمامی مجازاتها و اجرای شدید ترین در مقام اجراست.^۳

واژگان کلیدی: تعدد جرم، تعدد مادی، مجازات اشد، قانون جدید، جرایم تعزیری.

مقدمه

در نظام حقوقی ایران تعدد جرم از جمله نهادهای کیفری است که شاهد تحولات تقنینی بسیاری بوده است. نخستین بار در مواد ۳۳ تا ۳۱ قانون مجازات عمومی مصوب ۱۳۰۴ پاره ای از احکام و مقررات تعدد جرم پیش بینی شده بود، سپس به دلیل ایرادات جدی وارد بر این قانون، در سال ۱۳۱۱ ماده ۲ از موارد الحاقی به قانون آیین دادرسی کیفری جایگزین مواد ۳۲ و ۳۳ قانون سابق شد. سرانجام با تصویب مواد ۳۱ و ۳۲ قانون مجازات عمومی در ۱۳۵۲، ماده ۳۱ قانون مجازات عمومی مصوب ۱۳۰۴ و ماده ۲ از مواد الحاقی به قانون آیین دادرسی کیفری نسخ گردید. پس از پیروزی انقلاب اسلامی، مواد ۲۴ و ۲۵ قانون راجع به مجازات اسلامی مصوب ۱۳۶۱ جایگزین مواد ۳۱ و ۳۲ قانون مجازات عمومی مصوب ۱۳۵۲ گردید. ماده ۲۵ این قانون که با تاثیر پذیری از فقه امامیه تدوین شده بود از جهت شرایط تحقیق تعدد جرم و چگونگی مجازات مرتکب بطور کلی احکام و مقررات ناظر بر تعدد جرم در قانون مجازات عمومی ۱۳۵۲ را متحول نمود. با تصویب قانون مجازات اسلامی ۱۳۷۰؛ این بار مواد ۴۶ و ۴۷ این قانون جایگزین مواد ۲۴ و ۲۵ قانون مجازات پیشین گردید، اما در نقطه نظر تعدد جرم بین این دو قانون تفاوت محسوسی وجود نداشت. قانون مجازات اسلامی جدید که پس از فراز و فرود های بسیار از خرداد ماه ۱۳۹۲ لازم الاجرا گردیده است، دست کم در قلمرو کلیات (کتاب اول) نسبت به قانون مجازات اسلامی پیشین، کامل تر است. قانون گذار در این قانون تلاش نموده که کاستی و نقاط ضعف قانون قبلی را مرتفع نماید.^۴ ممکن است یک نفر مرتکب بیش از یک جرم شود، در این صورت دو حالت را می توان در مورد جرایم ارتكابی وی در نظر گرفت: حالت نخست آن است که وی پس از ارتكاب یک جرم دستگیر و محکوم شده و در حین تحمیل مجازات یا قبل یا پس از اتمام آن مجدداً مرتکب جرم دیگری شود. اما حالت دیگر آن است که وی مرتکب چند جرم شده و آنگاه دستگیر و به خاطر همه آن جرایم، آماده محاکمه شود. در حقوق جزای عمومی حالت نخست را اصطلاحاً تکرار جرم و حالت اخیر را تعدد جرم می گویند.^۵ تعدد جرم بنا به تعریف عبارت است از ارتكاب جرایم متعدد بدون آنکه متهم برای تمام اتهامات متعدد پیشین خود به محکومیت کیفری قطعی رسیده باشد خواه جرایم در فصول کوتاهی ارتكاب یافته باشد، چندانکه که زمان برای تعقیب و محکومیت متهم کافی نبوده خواه متهم متواری بوده و یا جرایم او به دلایل گوناگون کشف نشده باشد.^۶ تعدد جرم از جهات تشدید مجازات است زیرا عدالت و انصاف حکم می کند که مجازات کسی که یک بار مرتکب جرمی شده و آنکس که چندین بار نظم اجتماعی را آشفته ساخته است یکسان نباشد. از سوی دیگر ارتكاب جرایم متعدد گاه نشانه ناسازگار و حالت خطرناک بزهکار است. دفاع جامعه اقتضا می کند که نسبت به بزهکاران ناسازگار تصمیم دیگری جدا از مجازات اتخاذ گردد. تعدد جرم صورتهای گوناگون دارد، گاه کسی مرتکب افعال یا ترک افعال متعدد شده است که هر یک از آنها جرم واحدی به شمار می رود، یعنی افعال مادی که هر یک وصف قانونی مستقلی دارد در این صورت با فرض تعدد مادی روبرو هستیم^۷، تعدد مادی یا واقعی زمانی مصداق می یابد که کسی مرتکب چند فقره جرم جداگانه شده باشد به نحوی که برای هر یک از این اعمال، مجازاتی در قانون تعیین شده بدون اینکه مجموع اعمال او دارای عنوان مجرمانه باشد یعنی اعمال مجرمانه ارتكابی با یکدیگر متفاوت بوده و هر یک از این اعمال به عنوان جرم مستقلی محسوب می گردد.

گفتار اول: سابقه تعدد جرم واقعی در قوانین جزایی ایران

تعدد مادی (واقعی) سیر مراحل مختلف قانون گذاری را طی نموده که از این حیث لازم است ابتدا بحث آن را در قانون جدید سپس در قانون قدیم ذکر کرد.

۱- سابقه تعدد جرم واقعی در قوانین جزایی قبل از انقلاب اسلامی

قانون گذار سال ۱۳۰۴ در ماده ۳۳ قانون مجازات عمومی مقرر کرده بود: هرگاه شخصی جرمی را مجدداً مرتکب شده بدون اینکه حکمی در باره آن صادر شده باشد برای هر جرمی، حکم مجازات جداگانه صادر می شود ولی محکمه، مجرم را به حداکثر مجازات محکوم خواهد کرد. در واقع قانون گذار در این ماده حالتی را پیش بینی کرده بود که کسی جرمی را مکرراً و به دفعات مرتکب شده بدون اینکه بین آنها رابطه ای وجود داشته باشد. البته این حالت از موارد تعدد واقعی است با این

توضیح که از تمام صورتهای تعدد واقعی فقط موردی را لحاظ کرده که همان جرم به دفعات تکرار شده باشد^۸. قانون گذار در قانون مجازات عمومی دو مورد از تعدد را مورد بحث قرار داده :

الف- در مورد تعدد جرم هرگاه جرایم ارتكابی از سه جرم بیشتر نباشد دادگاه مکلف است برای هریک از آن جرایم حداکثر مجازات مقرر را مورد حکم قرار دهد و هرگاه جرایم ارتكابی بیش از سه جرم باشد دادگاه مجازات هریک از جرایم را بیش از حداکثر مجازات مقرر قانون معین می کند ، بدون اینکه از حداکثر به اضافه نصف آن تجاوز نماید. در هریک از موارد فوق فقط مجازات اشد قابل اجراست و اگر مجازات اشد به یکی از علل قانون تقلیل یا تبدیل یافته و یا غیر قابل اجرا شود ، مجازات اشد بعدی اجرا می شود. در صورتی که مجموع جرایم ارتكابی در قانون عنوان جرم خاصی داشته باشد مقررات تعدد جرم رعایت نخواهد شد و مرتکب به مجازات مقرر در قانون محکوم می گردد.

ب- هرگاه پس از صدور حکم معلوم گردد که محکوم علیه ، محکومیت های قطعی دیگری داشته که مشمول مقررات تعدد جرم بوده و در میزان مجازات قابل اجراء موثر است ، دادستان مکلف است یا به وسیله دادگاهی که بالاتر است و در صورت تساوی درجه از دادستان دادگاه صادر کننده حکم اشد درخواست نماید که با توجه به محکومیت های مختلف محکوم علیه ، حکم صادره را با رعایت مقررات مربوط به تعدد جرم تصحیح نماید. در صورت تساوی درجه دادگاه و میزان مجازاتها ، تصحیح دادنامه در صلاحیت دادگاهی است که آخرین حکم را صادر کرده مگر اینکه در قانون ، ترتیب دیگری مقرر شده باشد. چنانچه نحوه رسیدگی به تعدد معنوی و تعدد مادی جرم با یک دیگر متفاوت بود و در تعدد واقعی ، دادرسی دادگاه مکلف بود به کلیه جرایم ارتكابی رسیدگی کرده و برای هریک مجازات تعیین کند و مجازات جرم اشد را به ترتیبی که قانون مقرر کرده بود ، مشخص و در حکم تصریح نماید و فقط آن مجازات قابل اجرا می بود. برعکس در تعدد معنوی دادرسی دادگاه فقط به جرم اشد رسیدگی می کرد و مجازات آن را در حکم صادره قید می نمود و نسبت به عناوین مجرمانه خفیف تر اقدامی به عمل نمی آورد و اگر متهم از اتهام جرم اشد برائت حاصل می کرد ، وصف مجرمانه دیگر اتهام قابل طرح در دادگاه نبود.

۲- سابقه تعدد جرم واقعی در قوانین جزای پس از انقلاب اسلامی

در قانون مجازات اسلامی مصوب سال ۱۳۶۱ کلیه مقررات قانون مجازات عمومی سال ۱۳۵۲ نسخ و در خصوص مجازات تعدد جرم واقعی ، مقررات زیر وضع گردید و عیناً همین مقررات در ماده ۴۷ قانون مجازات اسلامی سال ۱۳۷۰ منعکس شد. در ماده ۴۷ این قانون آمده: در مورد تعدد جرم هرگاه جرایم ارتكابی مختلف باشد ، باید برای هریک از جرایم مجازات جداگانه تعیین شود و اگر مختلف نباشد فقط یک مجازات تعیین می گردد و در این قسمت ، تعدد جرم می تواند از علل مشدده کیفر باشد و اگر مجموع جرایم ارتكابی در قانون، عنوان جرم خاصی داشته باشد مرتکب به مجازات مقرر در قانون محکوم می گردد^۹. در این ماده سه حالت متمایز از هم توسط قانون گذار پیش بینی شده بود:

حالت اول- کسی که مرتکب افعال متعدد از یک نوع شده باشد ؛ مثل اینکه بار اول مرتکب سرقت شده و بار دوم نیز مرتکب همان نوع سرقت شود. اگر کسی مرتکب یک فقره جرم کامل در یک مرحله شود و برای بار دوم مرتکب شروع به جرم مشابه جرم اول در مرحله دیگر شده باشد ، در صورتی که شروع به جرم مذکور قانوناً جرم تلقی شود در این حالت ، ارتکاب جرم کامل و شروع به جرم مذکور ، جرایم غیر مختلف تلقی شده و می بایست یک مجازات تعیین گردد و در این قسمت تعدد جرم می تواند از علل مشدده کیفر باشد.

حالت دوم- اگر کسی مرتکب افعال متعدد و متنوع شده باشد: مثل اینکه شخصی به قصد تصاحب وجوهی با توسل به وسایل متقلبانه مرتکب جرم کلاهبرداری شود و یک فقره چک از دیگری بگیرد و سپس مبلغ مندرج در چک را دستکاری و آن مبلغ

را از بانک وصول نماید. در این صورت شخص مرتکب سه جرم کلاهبرداری، جعل و استفاده از سند مجعول که دارای سه عنوان مجزا از هم می باشد و هریک در قانون، مجازات خاصی را دارد ولی هدف نهایی مرتکب رسیدن به وجوهی می باشد که مورد نظر او بوده است. و در این حالت، دیوان عالی کشور سابق طی رأی وحدت رویه گفته بود مطابق صریح مواد قانون کیفر عمومی مربوط به جعل، هریک از جعل و استفاده از سند مجعول، بزه مستقل و جداگانه محسوب و مستوجب کیفر می باشد و فرقی نیست بین اینکه مرتکب هر دو عمل یکی باشد و یا متعدد باشد.

حالت سوم- کسی مرتکب افعال متعدد گردیده که دارای عناوین متفاوتی است ولی قانون گذار مجموع این اعمال را یک جرم خاصی محسوب نموده است. اغلب حقوقدانان وقت، تعدد جرم و تعدد مجازات را در یک مبحث مورد بررسی قرار می دادند چرا که قانون گذار بدون ارائه تعریف علمی از این دو موضوع، تعدد جرم را به عنوان راه حل علمی اجرای مجازات در مورد شخصی که مرتکب چندین جرم گردیده، در متن مواد مورد حکم قرار داده به نحوی که چنین استدلال می شد که: مناط اجرای احکام تعدد جرم، تعدد اعمال است و تعدد علل و نتایج موجب تعدد عمل نخواهد شد. علاوه بر اینکه تعدد علل و نتایج موجب تعدد علل نمی شود بلکه تعدد دفعات نیز موجب تعدد جرم نخواهد بود^۹. ماده ی ۴۷ قانون مجازات اسلامی مصوب ۱۳۷۰ با الهام از آموزه های فقهی، در تعدد مادی جرایم تعزیری در فرض مختلف بودن جرایم ارتكابی، قاعده ی جمع مجازاتها و در فرض غیرمختلف بودن جرایم، قاعده ی تشدید مجازات را پذیرفته بود. در فرض اخیر، صرفنظر از تعداد جرایم ارتكابی، دادگاه می بایست صرفاً یک مجازات تعیین کند؛ هر چند می توانست این مجازات را تشدید نماید. قاعده ی جمع مجازاتها به لحاظ آنکه متضمن نوعی افراط در تشدید کیفر است و همچنین قاعده ی تشدید مجازات از این حیث که متضمن نوعی تفریط در تشدید کیفر می باشد، همواره مورد انتقاد حقوق دانان بوده است. حال آنکه از نظر موازین حقوق کیفری و جرمشناسی، توجیه چندانی برای این برخورد دوگانه و اتخاذ دو روش کاملاً متفاوت وجود ندارد^{۱۰}.

گفتار دوم: شرایط تحقق تعدد واقعی

قانون گذار اسلامی با عنایت به عدم کارآیی مقررات ماده ۴۷ قانون مجازات اسلامی سال ۱۳۷۰ و با الهام از مقررات قانون اصلاحیه قانون مجازات عمومی سال ۱۳۵۲ درصدد اصلاح مجازات تعدد جرم مادی یا واقعی برآمد و در ماده ۱۳۴ قانون مجازات اسلامی مقرر می دارد: در جرایم موجب تعزیر هرگاه جرایم ارتكابی بیش از سه جرم نباشد دادگاه برای هریک از آن جرایم حداکثر مجازات مقرر را حکم می کند و هرگاه جرایم ارتكابی بیش از سه جرم باشد، مجازات هریک را بیش از حداکثر مجازات مقرر قانونی مشروط براینکه از حداکثر با اضافه نصف آن تجاوز نکند، تعیین می نماید. در هر مورد از موارد فوق مجازات اشد قابل اجراء است و اگر مجازات اشد به یکی از علل قانونی تقلیل یابد یا تبدیل یا غیر قابل اجرا شود، مجازات اشد بعدی اجرا می گردد. در هر مورد که مجازات فاقد حداقل و حداکثر باشد، اگر جرایم ارتكابی بیش از سه جرم نباشد تا یک چهارم و اگر جرایم ارتكابی بیش از سه جرم باشد تا نصف مجازات مقرر قانونی به اصل آن اضافه می گردد. قانون گذار اسلامی در خصوص تعدد مادی جرم، مقررات بالنسبه جامعی را وضع کرده است.

نوآوریهای که در این ماده ملاحظه شود شایان اهمیت است^{۱۱}:

اولا: اگر جرایم ارتكابی بیش از سه جرم نباشد، دادگاه برای هریک از جرایم حداکثر مجازات مقرر را حکم می کند و هرگاه جرایم ارتكابی بیش از سه جرم باشد، مجازات هریک را بیش از حداکثر مجازات مقرر قانونی تعیین می کند مشروط بر اینکه از حداکثر به اضافه نصف آن تجاوز نکند. بدین ترتیب، قانون گذار تعدد و صفات را در تشدید مجازات ضابطه قرار داده و تا زمانی که مجرمی کمتر از سه فقره جرم مرتکب شود، مشمول یک حکم که نهایتاً همان حداکثر مجازات یکی از جرایم است محکوم خواهد شد و مجرمی که بیش از سه فقره جرم مرتکب شود مجازات حداکثر به اضافه حداکثر تانصف حداکثر شدیدترین جرم محکوم می شود.

ثانیاً: دادرس دادگاه در تعیین مجازات حداکثر شدید ترین جرم تکلیف داشته و ملزم به تعیین آن می باشد ولی از آن پس یعنی تعیین نصف حداکثر مختار می باشد. مثلاً اگر مجازات جرمی حبس تعزیری درجه شش بود که میزان آن حبس بیش از شش ماه تا دو سال است قاضی ملزم می باشد که حداکثر مجازات را که دو سال است مورد حکم قرار دهد ولی در تعیین تا نصف حداکثر اختیار دارد که از دو سال و یک روز تا سه سال مجازات تعیین نماید.

ثالثاً: قانون گذار اختیارات دادگاه در تخفیف مجازات خاص در تخفیف مجازات متهمان به جرایم متعدد را محدود کرده و به دادگاه اجازه نداده که در موارد تشدید مجازات تخفیف را به حداقل یا کمتر از حداقل مجازات اصل جرم کاهش دهد. به همین علت قانون گذار از طرفی مقرر می دارد که در هر مورد که مجازات فاقد حداقل و حداکثر است، اگر جرایم ارتكابی بیش از سه جرم نباشد تا یک چهارم و اگر جرایم ارتكابی بیش از سه جرم باشد تا نصف مجازات مقرر قانونی به اصل آن اضافه می گردد و از طرف دیگر در خصوص وجود کیفیات مخففه تکلیف می کند که: در تعدد جرم در صورت وجود جهات تخفیف، دادگاه می تواند مجازات مرتکب را تا میانگین حداقل و حداکثر و چنانچه مجازات، فاقد حداقل و حداکثر باشد تا نصف آن تقلیل دهد.

رابعاً: در صورتی که مجموع جرایم ارتكابی در قانون عنوان مجرمانه خاص داشته باشد، مقررات متعدد جرم اعمال نمی شود و مرتکب به مجازات مقرر در قانون محکوم می گردد. برای نمونه می توان به مقررات ماده ۶۳۸ قانون مجازات اسلامی بخش تعزیرات اشاره نمود که مقرر می دارد هر نوع نهب و غارت و اتلاف اموال و اجناس و امتعه یا محصولات که از طرف جماعتی بیش از ۳ نفر به نحو قهر و غلبه وارد شود چنانچه مفسد فی الارض شناخته نشود به حبس از دو تا پنج سال محکوم خواهند شد.

خامساً: مقررات تعدد جرم در مورد جرایم تعزیری درجه های هفت و هشت اجرا نمی شود این مجازات ها با هم و نیز با مجازاتهای تعزیری درجه یک تا شش جمع می گردد.^{۱۲}

گفتار سوم: نقاط ضعف ماده ۱۳۴ قانون مجازات اسلامی

قانون مجازات اسلامی مصوب ۱۳۹۲ در قلمرو تعدد مادی جرم بسیاری از نارسایی ها و ایرادهای مترتب بر قانون مجازات سابق را مرتفع نموده است؛ با این وجود مقررات ناظر به تعدد مادی جرم در قانون مجازات جدید، عاری از نقیصه نمی باشد که نقایصی به شرح آتی آورده می شود.

۱- ابهام در افزودن به حداکثر مجازات قانونی

در ماده ی ۱۳۴ قانون مجازات مصوب ۱۳۹۲ در فرضی که تعداد جرایم ارتكابی بیش از سه فقره باشد، دادگاه برای هر جرم بیشتر از حداکثر مجازات را تعیین می کند؛ مشروط بر آنکه از حداکثر به اضافه نصف آن تجاوز نکند. پرسش این است که اگر مجازات قانونی جرم مورد نظر تا ۷۴ ضربه شلاق تعزیری باشد، آیا دادگاه باید به حداکثر شلاق تعزیری مذکور تا نصف آنرا نیز اضافه کند. در صورت مثبت بودن پاسخ، میزان شلاق تعزیری از شلاق حدی بیشتر خواهد شد و این موضوع با نظر مشهور فقهای امامیه که قائل به «دون الحد» بودن تعزیر می باشند مغایر است.^{۱۳} ماده ی ۱۹ قانون مجازات اسلامی مصوب ۱۳۹۲ نیز با تأسی از فقها به تلویح جز در موارد منصوص، حداکثر شلاق تعزیری را ۷۴ ضربه دانسته است؛ از سوی دیگر دادگاه در چنین فرضی نباید به حداکثر شلاق تعزیری، تعداد دیگری شلاق بیافزاید، این نظر موجب می شود تعدد جرم، در تشدید مجازات تأثیری نداشته باشد. در حالیکه تعدد جرم از جمله اسباب تشدید مجازات می باشد. به این ترتیب سکوت قانون مجازات اخیر التصویب در این خصوص را باید یکی از نقاط ضعف آن تلقی کرد.

۲- عدم لحاظ تعداد جرایم ارتكابی در اعمال کیفیات مخففه

قانون مجازات اسلامی مصوب ۱۳۹۲ همانند قانون مجازات اسلامی مصوب ۱۳۷۰، اعمال کیفیات مخففه را در تعدد جرم پذیرفته است؛ اما برخلاف قانون سابق، در اعمال تخفیف برای دادگاه محدودیت قائل شده است. قانون مجازات جدید، صرفنظر از تعداد جرایم ارتكابی، دادگاه را مخیر به اعمال تخفیف تا میانگین حداقل و حداکثر می‌داند. با توجه به اینکه قانون گذار در همین قانون برحسب آنکه تعداد جرایم ارتكابی تا سه فقره یا بیش از آن باشد، میزان تشدید مجازات را متفاوت دانسته است، شایسته بود در میزان تخفیف مجازات نیز تعداد جرایم ارتكابی را مد نظر قرار می‌داد و در فرضی که تعداد آنها بیش از سه فقره باشد، برای دادگاه در اعمال تخفیف محدودیت قائل می‌گردید؛ در قانون مجازات عمومی مصوب ۱۳۵۲ نیز چنین تفکیکی پذیرفته شده بود. بند «ح» ماده ۳۲ این قانون مقرر می‌داشت: «کسانی که تا سه جرم مشمول مقررات تعدد جرم مرتکب شده‌اند، دادگاه می‌تواند مجازات را تا حداقل مجازات اصلی تخفیف دهد و کسانی که بیش از سه جرم مشمول مقررات تعدد جرم مرتکب شده‌اند دادگاه می‌تواند مجازات را تا یک برابر و نیم حداقل مجازات اصلی جرم تخفیف دهد.» به این ترتیب رویکرد قانونگذار در قانون مجازات عمومی مصوب ۱۳۵۲، در خصوص میزان تخفیف کیفر مشمولان تعدد جرم، با منطق حقوقی سازگاری بیشتری داشت؛ عدم استقبال قانون نوین مجازات اسلامی از این رویکرد را باید از جمله نقاط ضعف قانون اخیر التصویب دانست.

گفتار چهارم: حکم ماده ۱۳۴ قانون مجازات جدید در خصوص تعدد مادی جرم

در شرح این ماده بیان چند نکته ضروری است:

نخست، حکم این ماده ناظر به جرایم موجب تعزیر است.

دوم، مقررات این ماده درمورد تعدد جرایم موجب تعزیر از یک سو بر تشدید و از سوی دیگر بر عدم جمع مجازات‌ها استوار است از حیث تشدید مجازات دادگاه ملکف است در مواردی که تا سه جرم ارتکاب یافته باشد حداکثر مجازات جرم اشد و در مواردی که متهم بیش از سه جرم مرتکب شده باشد بیش از حداکثر مجازات جرم اشد حکم دهد به شرطی که از حداکثر به علاوه نصف تجاوز نکند. در اینجا دادگاه از نظر تعیین مجازات بیش از حداکثر مجازات جرم اشد مکلف است، ولی تعیین مقدار افزون بر حداکثر در اختیار دادگاه است. برای مثال اگر حداکثر مجازات جرم اشد پنج سال حبس باشد دادگاه می‌تواند حکم محکومیت به حبس از پنج سال و یک روز تا هفت سال و نیم صادر کند.

سوم، هرگاه مجازات اشد به علل قانونی مانند: گذشت شاکی، مرور زمان، عفو و یا وضع قانون جدید تقلیل یابد یا تبدیل و یا غیر قابل اجرا شود مجازات اشد بعدی به موقع به اجرا گذاشته می‌شود ولی در اجرای مجازات اشد بعدی، مجازات اجرا شده به حساب می‌آید.

چهارم، قاعده تشدید مجازات به سبب تعدد جرم، استثنائاً در مورد جرایم تعزیری درجه های هفت و هشت اجرا نمی‌شود، این مجازات‌ها با هم و نیز با مجازات های تعزیری درجه ی یک تا شش جمع می‌شود. (تبصره ۴ ماده ۱۳۴ ق.م.ا)

پنجم، قاعده تعیین مجازات اشد به این مفهوم است که درباره مرتکب جرایم متعدد فقط یک مجازات و آن هم شدیدترین جرم اجرا گردد با این همه در قوانین کیفری مواردی دیده می‌شود که قانون گذار بنا بر مصالحی اعمال جمع مجازات‌ها را تجویز کرده.

حکم تعدد در تعزیرات به این صورت است:

فرض اول: جرایم متعدد بیش از سه جرم نیست: برای هر جرم تعیین حداکثر و اجرای شدیدترین جرم، نتیجه عملاً می‌شود حداکثر شدیدترین جرم. **فرض دوم:** جرایم متعدد بیش از سه جرم باشد: تعیین حداکثر به علاوه تشدید تا نصف حداکثر برای هر جرم و برای صرفاً شدیدترین مجازات.

بنابراین در فرض چهار جرم متعدد: تشدید اجباری ولی میزان تشدید از جهت حداقل اختیاری و از جهت حداکثر اجباری است. یعنی اینکه قاضی در هر حال باید مجازات هر جرم را تشدید کند ولی اینکه چقدر تشدید کند برای او اختیار است ولی نهایت تشدید تا نصف اکثر مجازات است. مجازات تعدد مادی در شیوه جمع مجازاتها اینگونه هست که هر یک از جرایم جداگانه رسیدگی می شود و برای هر جرم مجازاتی مستقل تعیین و تمام مجازاتها درباه محکوم علیه به اجرا گذاشته می شود. ایراد این شیوه غیر ممکن بودن جمع مجازاتها و بویژه در مواردیست که مجازات سالب حیات با مجازات های حبس چه دائم و چه موقت و یا تبعید به موقع به اجرا گذاشته می شود. در شیوه تعیین مجازات اشد به یک یک اتهام های مرتکب رسیدگی می شود و با احراز تعدد جرم برای هر یک مجازات علی حده تعیین و فقط مجازات شدیدترین آنها در نظر گرفته می شود. و در شیوه افزون بر حداکثر مجازات اشد که در این شیوه فراتر رفتن از حداکثر مجازات شدیدترین جرم با تعیین یک مجازات تا سقف مقرر قانونی از ویژگی های این شیوه رویارویی با جرایم متعدد است که در قانون مجازات اسلامی در فرض که جرایم ارتكابی بیش از سه فقره باشد تجویز شده است در اعمال این قسمت از ماده ۱۳۴ دادگاه مکلف است مجازات هر یک از جرایم را به میزان بیش از حداکثر تا جایی که از حداکثر به اضافه نصف آن تجاوز نکند تعیین می نماید و در جمع تشدید و تخفیف مجازات با احراز وصف تعدد جرم و تعیین مجازات اشد، دادگاه این بار می تواند اگر کیفیات مخفف مندرج در ماده ۳۸ قانون مجازات اسلامی را محرز دید مجازات تعریزی را تخفیف دهد.

تبصره ۱ ماده ۱۳۴ قانون مجازات اسلامی جدید

در این تبصره قانون مجازات اسلامی حالت دیگری را توصیف می کند که فرض تعدد اعتباری جرم را بیاد می آورد، چون در این حالات نیز رفتار مجرمانه یکی هست ولی نتایج آن متعدد هست^{۱۵}. در این تبصره آمده است «در صورتی که از رفتار مجرمانه واحد، نتایج مجرمانه متعدد حاصل شود، طبق مقررات فوق عمل می شود» برای مثال فرض کنید که کسی عمداً محل مسکونی متعلق به دیگری را آتش بزند (ماده ۶۷۵ ق.م.ا. تعزیرات) آتش به خطوط نیروی برق سرایت کند (ماده ۶۷۸ ق.م.ا. تعزیرات) و همزمان بر اثر سرایت آتش اشیاء متعلق به صاحب خانه (ماده ۶۷۶ ق.م.ا. تعزیرات) و همچنین اسناد و مدارک تجارتي که اتلاف آن موجب ضرر به اوست در شعله های آتش خاکستر شود (ماده ۶۸۲ ق.م.ا. تعزیرات). در این مثال فعلی که از مرتکب صادر شده یک فعل بیشتر نیست ولی از این فعل نتایج مجرمانه متعددی پدید آمده است. وقانون گذار این مورد را از مصادیق ماده ۱۳۴ یعنی تعددمادی دانسته است^{۱۶}.

تبصره ۲ ماده ۱۳۴ قانون مجازات اسلامی جدید

در صورتی که مجموع جرایم ارتكابی در قانون عنوان مجرمانه خاصی داشته باشد مقررات تعدد جرم اعمال نمی شود و مرتکب به مجازات مقرر در قانون محکوم می گردد. به عنوان مثال اگر شخصی مرتکب جرم سرقت مقرون به آزار شود و یا این شخص سارق مسلح باشد به حبس از سه ماه تا ده سال و شلاق تا (۷۴) ضربه محکوم می شود چنانچه این شخص حین سرقت مرتکب جرمی نیز شده باشد علاوه بر مجازات جرم به حداکثر مجازات مذکور در این ماده محکوم می گردد.

تبصره ۳ ماده ۱۳۴ قانون مجازات اسلامی جدید

در تعدد جرم تخفیف مجازات به صورت تقلیل است نه تبدیل و تقلیل تا میانگین حداقل و حداکثر و اگر مجازات ثابت باشد تا نصف آن تقلیل می یابد. به این ترتیب اگر کسی مرتکب دو جرم گردد که مجازات یکی سه تا پنج سال حبس و دیگری شش ماه تا دو سال حبس باشد دادگاه می تواند مجازات جرم اول را تا سقف چهار سال و مجازات جرم دوم را تا سقف یکسال و سه ماه تخفیف دهد ولی چون در نهایت مجازات قابل اجرا همان پنج سال حبس خواهد بود با اعطای تخفیف دادگاه نمی تواند مجازات جرم اشد را به کمتر از چهار سال کاهش دهد.

تبصره ۴ ماده ۱۳۴ قانون مجازات اسلامی جدید

با توجه به مطالب بیان شده فائده تشدید مجازات به سبب تعدد جرم، استثنائاً در مورد جرایم تعزیری درجه های ۷ و ۸ اجرا نمی شود، و این درجات باهم جمع می شوند و نیز این درجات ۷ و ۸ با درجات ۱ تا ۶ نیز جمع می شوند. فرض کنید فردی مرتکب دو جرم تعزیری درجه ۷ و ۴ شده مشمول مقررات تعدد نیست و با هم جمع می شود و همچنین فرض کنید شخصی مرتکب جرائم تعزیری درجات ۷، ۶، ۵، بشود: درجه ۶ و ۵ طبق مقررات تعدد است و درجه ۷ با آنها جمع می شود.^{۱۷}

گفتار پنجم: مجازات تعددمادی جرم

نسبت به تعدد، سیاست قانون گذار مبنی بر سخت گیری است مگر اینکه قانون گذار در این راه شیوه های مختلفی برگزیده است در تعیین مجازات تعدد واقعی به یکی از شیوه های سه گانه ای که هر یک عیوب و مزایایی دارد نظر داشته است. سه شیوه معمول و شناخته شده که هر یک بر اندیشه خاصی در نظام کیفری کشور ما استوار است عبارت است از:

۱- شیوه جمع مجازات ها:

بر مبنای این شیوه به هر یک از جرایم جداگانه رسیدگی می شود و برای هر جرم مجازاتی مستقل تعیین و تمام مجازات ها درباره محکوم علیه به اجرا گذاشته می شود این شیوه براین اساس است که به ازای هر جرم مرتکب سزاوار یک بار سرزنش است اقتضای عدالت هم همین است که عقاب و ثواب به میزان اعمال انسان باشد مهمترین ایراد این شیوه غیر ممکن بودن جمع مجازات ها به ویژه در مواردی است که مجازات سالب حیات با مجازات های حبس چه دائم چه موقت مرتکب تبعید به موقع به اجرا گذاشته می شود.

۲- شیوه تعیین مجازات اشد:

در این شیوه به یک یک اتهام های مرتکب رسیدگی می شود و با احراز تعدد جرم برای هر یک مجازات علی حده تعیین و فقط مجازات شدید ترین آنها در نظر گرفته می شود، اندیشه ای که الهام بخش این شیوه و منع جمع مجازات ها در تعدد جرم بوده متأثر از آموزه های هدفهای اصلاحی مجازاتها اقبال نشان داده است. در جرایم تعزیری بر طبق صدر ماده ۱۳۴ هنگامی که جرایم ارتكابی بیش از سه جرم نباشد دادگاه باید برای هر یک از جرایم حداکثر مجازات مقرر را مورد حکم قرار دهد و در صورتی که فاقد حداقل و حداکثر باشد دادگاه تا یک چهارم مجازات مقرر قانونی به مجازات اصلی می افزاید. ذکر تا یک چهارم در این ماده به این معناست که دادگاه در تعیین مجازات اضافی مقید به رعایت سقف حداکثری است ولی در تعیین کمتر از آن مختار است.

۳- شیوه افزون بر حداکثر مجازات اشد:

فرا تر رفتن در حداکثر مجازات شدیدترین جرم با تعیین یک مجازات تا سقف مقرر قانونی از ویژگی های این شیوه رویارویی با جرایم متعدد است که در قانون مجازات اسلامی در فرضی که جرایم ارتكابی بیش از سه فقره باشد تجویز شده است. در اعمال این قسمت از ماده ۱۳۴ دادگاه مکلف است مجازات هر یک از جرایم را به میزان بیش از حداکثر تا جایی که از حداکثر به اضافه نصف آن تجاوز نکند تعیین نماید. این شیوه پاسخ دهی از این حیث که تشدید مجازات یعنی تحمیل مجازاتی بیش از حداکثر مقرر قانونی در مقایسه با شیوه پیش و مجازات بقیه جرایم بدون اجرا می ماند. همان ایرادات شیوه تعیین مجازات اشد به آن وارد است از این نکته نباید غافل بود که این ایراد در قلمرو تعزیرات که عموماً جرم واحد دارای مجازات های متنوع است، (حبس، جزای نقدی، شلاق و محرومیت های اجتماعی) در مقایسه با دیگر کشورهایی که این شیوه تشدید مجازات را پذیرفته اند و در هر حال به تعیین یک مجازات اکتفا می کنند ممکن است چندان چشم گیر نباشد به شرط آن که دست

دادگاه در انتخاب نوع مجازات باز باشد. مهمترین محور ماده ۱۳۴ رویکرد زندان زدایی است. در حالی که برخی کارشناسان حقوق جزا و جرم شناسان معتقدند با اجرایی شدن این قانون عدالت خدشه دار خواهد شد و جرم و جنایت افزایش خواهد یافت و زندان و مجازات که از بین برود، جرم های خطرناک بیشتر می شود دکتر میرمحمد صادقی از اساتید جزا می گوید: «مجازات های جایگزین حبس و زندان زدایی امر بسیار مثبتی در قانون جدید است زیرا زندان آثار بسیار سوئی دارد و تا حدی که بتوان از مجازات حبس دوری و مجازات های دیگر را پیش بینی کرد، هم به نفع مجرمان و هم به نفع جامعه است و هم آثار سوء زندان ایجاد نمی شود. اما کار آسانی نیست و اجرای آن منوط به تصویب آیین نامه شده تا تکلیف شیوه اجرای این مجازاتهای جایگزین حبس مشخص شود. شیوه های علمی و اجرایی این مجازات ها نیازمند دقت نظر بالایی است.» بنابراین موثرترین مجازات و کم هزینه ترین آن برای جامعه، مجازات های اقتصادی و جریمه است به دلیل اینکه مجازات زندان همیشه کارکرد منفی و جرم زدایی بیشتری برای مجرم و خانواده اش داشته است. « اگر ملاک این باشد که زندان ابزار بازدارندگی جهت جلوگیری از جرم است، به این معناست که هر چه بیشتر حکم زندان صادر شود باید تعداد مجرمان و میزان جرایم ها کاهش یابند»^{۱۸}.

نتیجه

۱- تعدد جرم یکی از وضعیت های محتمل است که فردی با نقض هنجارهای کیفری ممکن است به وجود آورد. در این وضعیت جدید بحث تعیین مجازات مرتکب مطرح می شود که مسلماً باید متفاوت از وضعیت مرتکب جرم واحد یا مجرم مکرر باشد. قانون گذار سابق در خصوص تعدد مادی جرم نیز نظر روشنی راجع به نحوه تعیین مجازات مرتکب نداشت جز اینکه در موارد تعدد واقعی غیر مختلف و تشدید مجازات مرتکب تمایل نشان داده بود. اما در قانون جدید وضعیت تعدد واقعی تا حدودی دگرگون شده، در این قلمرو قانون گذار بر اساس مبانی مختلف عدالت، فقه و فایده گرایی آثار متفاوتی را برای تعدد در نظر گرفته است که یکی از این آثار تشدید مجازات است^{۱۹}.

۲- قانون گذار در قانون اخیر التصویب با بهره مندی از تجربیات گذشته و قوانین قبلی در خصوص تعدد مادی جرم، مقررات نسبتاً کامل و جامعی را پیش بینی نموده است. بنابراین تعدد مادی یا واقعی زمانی مصداق پیدا می کند که کسی مرتکب چند فقره جرم جداگانه شده باشد به نحوی که برای هر یک از این اعمال مجازاتی در قانون تعیین شده باشد بنابراین در تعدد مادی در قانون جدید شکی نیست که قانون جدید شدید بوده^{۲۰}.

۳- در قانون جدید در تعدد سه جرمی حداکثر همه مجازات ها در مقام حکم و حداکثر شدیدترین مجازات در مقام اجرای حکم است، در تعدد بالای سه جرم حداکثر به علاوه تشدید در مقام حکم برای تمامی مجازات ها به اجرای شدیدترین در مقام اجراست. بنابراین حکم ماده ۱۳۴ قانون مجازات اسلامی جدید ناظر به جرایم موجب تعزیر است و مقررات این ماده در مورد تعدد جرایم موجب تعزیر از یک سو بر تشدید و از سوی دیگر بر عدم جمع مجازات ها استوار است.

منابع

- ۱- عباسی، اصغر (۱۳۹۳)، مقاله نقدی بر مقررات تعدد جرم در قانون مجازات اسلامی مصوب ۹۲، عضو هیأت علمی دانشگاه آزاد چالوس.
- ۲- شامبیاتی، هوشنگ، حقوق جزای عمومی جلد سوم، چاپ دوم، انتشارات مجد، تهران ۱۳۹۲.
- ۳- قانون یار، قانون مجازات اسلامی از گروه علمی موسسه آموزش عالی چتردانش، ۱۳۹۲.
- ۴- عباسی، اصغر (۱۳۹۳)، مقاله نقدی بر مقررات تعدد جرم در قانون مجازات اسلامی مصوب ۹۲، عضو هیأت علمی دانشگاه آزاد چالوس.
- ۵- اردبیلی، محمدعلی، حقوق جزای عمومی، جلد دوم، تهران: میزان، ۱۳۸۰.
- ۶- اردبیلی، محمدعلی، حقوق جزای عمومی، جلد دوم، انتشارات میزان، ۱۳۸۷.

- ۷- صانعی، پرویز، حقوق جزای عمومی، جلد دوم، تهران: گنج دانش، چاپ سوم، ۱۳۷۳.
- ۸- شامبیاتی، هوشنگ، حقوق جزای عمومی، جلد سوم، چاپ دوم، انتشارات مجد، تهران ۱۳۹۳.
- ۹- محشای قانون مجازات، دکتر ایرج گلدوزیان، چاپ ۴، تابستان ۹۴.
- ۱۰- خاور، محمد، تعدد جرم، مجله حقوقی کانون وکلای دادگستری، شماره ۸۵، ۱۳۴۳.
- ۱۱- پیمانی، ضیاءالدین، بررسی تاریخی و تطبیقی قانده تعدد جرم، قم: مجتمع آموزش عالی قم، چاپ نخست، چاپ دوم، ۱۳۷۴.
- ۱۲- شامبیاتی، هوشنگ، حقوق جزای عمومی، جلد سوم، چاپ دوم، انتشارات مجد، تهران ۱۳۹۳.
- ۱۳- طوسی، محمد بن علی، المبسوط فی فقه الامامیه، تهران: دانشگاه، چاپ پنجم، ۱۳۴۴.
- ۱۴- اردبیلی، محمدعلی، حقوق جزای عمومی، جلد سوم، چاپ ششم، انتشارات میزان، تابستان ۱۳۹۴.
- ۱۵- کوشا، جعفر، تقریرات درس حقوق جزای عمومی یک، کارشناسی ارشد حقوق جزا و جرم‌شناسی، دانشگاه آزاد اسلامی تهران مرکز، ۱۳۸۷.
- ۱۶- الهام، غلامحسین؛ برهانی، محسن، درآمدی بر حقوق جزای عمومی، تهران: میزان، چاپ نخست، ۱۳۹۲.
- ۱۷- تحلیل ماده ۱۳۴ قانون مجازات اسلامی، اردیبهشت، ۱۳۹۳.
- ۱۸- جعفری، مجتبی (۱۳۹۳)، مقاله تعدد جرم و آثار آن در قانون جدید مجازات اسلامی مصوب ۹۲، استادیار گروه حقوق جزا و جرم‌شناسی دانشگاه سمنان.
- ۱۹- عباسی، اصغر (۱۳۹۳)، مقاله نقدی بر مقررات تعدد جرم در قانون مجازات اسلامی مصوب ۹۲، عضو هیأت علمی دانشگاه آزاد چالوس.
- ۲۰- الهام، غلامحسین، مبانی فقهی و حقوقی تعدد جرم، تهران، بشری، چاپ نخست، ۱۳۷۲.
- ۲۱- اردبیلی، محمدعلی، حقوق جزای عمومی، جلد دوم، تهران، میزان، چاپ سوم، ۱۳۷۷.
- ۲۲- گلدوزیان، ایرج، بایسته های حقوق جزای عمومی، تهران: میزان، چاپ دوم، ۱۳۷۸.